

นิทานอุทาหรณ์จากวรรณกรรมศาสนา Illustrated Tales From Religious Literature

ดร.ประจักษ์ จันเดิบ¹

Prachan Chanterb. Dr.

บทคัดย่อ

นิทานอุทาหรณ์จากวรรณกรรมศาสนาเป็นนิทานที่นำเรื่องเล่ายกมาเป็นตัวอย่างและคติสอนใจ วรรณกรรมพระพุทธศาสนาปรากฏมีการเล่านิทานอุทาหรณ์ประกอบการวินิจฉัยปัญหาหรือการตรวจสอบข้อเท็จจริงในแต่ละครั้งก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อให้ข้อมูลเด่นชัดอยู่ในกรอบเกณฑ์สำหรับพระภิกษุ จะถือปฏิบัติได้

บทความนี้มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์การเล่านิทานอุทาหรณ์จากวรรณกรรมศาสนาซึ่งพบว่า

มูลเหตุและปัจจัยในการเล่านิทานอุทาหรณ์ในพระวินัยปิฎก มีสาเหตุมาจากการประทุติพิตในหลักปฏิบัติหรือการแสดงความคิดเห็นขัดแย้งหลักธรรมหรือข้อปฏิบัติ จึงมีการเล่านิทานเพื่อประกอบการอธิบายเนื้อความและลักษณะแห่งการทำผิดแต่ละข้อ ส่วนลักษณะการเล่ามีความแตกต่างกันเนื่องจากภิกษุสงฆ์มาจากต่างฐานะ ต่างตระกูลจึงมีพฤติกรรมแตกต่างกัน รวมถึงสถานการณ์และบรรยากาศในการเล่าที่มีความแตกต่างกันซึ่งผู้เล่าสามารถอาศัยช่วงเวลาและสถานการณ์อธิบายแบบเดียวกันเพราะเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นอีกจะได้ตัดสินใจได้ถูกต้องและมีนิทานอ้างอิงต่อไป.

คำสำคัญ: นิทาน, นิทานอุทาหรณ์, วรรณกรรมศาสนา

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ABSTRACT

Illustrated tales in religious literature are the Tales quoted as examples and moral mottos. In Buddhist literature, there are several illustrated tales which were told along with the diagnosis of problems or verification at a time before creating Law (sikkhapada) to provide clear criteria in the frame which was considered practical for monks to follow.

The purpose of this article is to analyze the tellings of the tales appearing in religious literature.

It is found that tellings of illustrated tales in the Vinaya-Pitaka (the basket of discipline) were conducted whenever there were violations of Dhamma Principles or when there were conflicts about the Practical Phamma Principles.

Tales were told in order to explain and illustrate features of the breach of each item. The features and ways of telling varied, depending on background of the monks who committed different malpractices, and depending on situations and atmospheres. These tales and situations and atmospheres of telling were used as references for the following breaches.

Keywords: Tales, Illustrated Tales, religious literature

บทนำ

นิทานอุทาหรณ์ เป็นนิทานที่นำเรื่องเล่ามาเป็นตัวอย่าง และเป็นคติสอนใจแก่ผู้ฟัง นิทานอุทาหรณ์มักเป็นเรื่องที่เข้าใจกันว่าเป็นเรื่องสมมุติที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งในอดีต เป็นเหตุการณ์พิเศษที่มีได้เป็นปกตินิสัยของตัวละครที่ผู้เล่ายกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอาจจะเป็นเช่นเดียวกับเรื่องสมมุติที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตก็ได้ เนื้อเรื่องของนิทานอุทาหรณ์จะมีลักษณะของเรื่องในอดีตเหมือนตัวอย่างจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญที่สุดแทรกคติสอนใจเหมือนภาษิต หัวใจของภาษิต คือคติสอนใจ นิทานอุทาหรณ์ก็เช่นกัน แม้จะมีเนื้อเรื่องที่น่าสนใจและมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นก็ยังคงเน้นคติสอนใจเป็นสำคัญ

ตามมุมมองของชาวตะวันตก นิทานอุทาหรณ์ของอินเดียมักเป็นนิทานที่ค่อนข้างยาวเพื่อความเพลิดเพลินมากเกินไป แต่ชาวอินเดียกลับถือว่าลักษณะเช่นนี้เป็นศิลปะของการเล่าเรื่อง นับว่าเป็นชาติแรกที่เกิดวิธีสอนคติด้วยความสนุกสนานของนิทาน (กุสุมา รัชมนี. 2525 : 20) การแสดงคติธรรมที่แทรกในการเล่านิทานแต่ละครั้งเป็นจุดมุ่งหมายหลัก แม้วิธีการจะเป็นวิธีการทางอ้อมอย่างที่ชาวอินเดียนิยมก็อาจจัดเป็นนิทานอุทาหรณ์ได้ วรรณกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะวรรณกรรมหรือคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาปรากฏนิทานอุทาหรณ์อยู่ในพระสุตตันตปิฎก และพระวินัยปิฎกหลายเรื่อง การแสดงหลักธรรมคำสอนในสองปิฎกนี้จะเน้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตมากกว่าการสอนที่เน้นหลักความจริง พระวินัยปิฎกก็เป็นอีกปิฎกหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงเน้นการสอนให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง และมีการยกตัวอย่างประกอบกับระเบียบข้อบังคับ เพราะเป็นการเน้นย้ำการมีระเบียบวินัยให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีการอธิบายถึงที่มาของการบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ และมีนิทานอุทาหรณ์ประกอบทุกเรื่อง

พระวินัยปิฎก จึงเป็นคัมภีร์ที่ควรหยิบยกขึ้นมาศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของนิทาน ลักษณะนิทานอุทาหรณ์ มูลเหตุและปัจจัยในการเล่านิทานอุทาหรณ์เพื่อให้เกิดแรงคิดในการศึกษานิทานประเภทอื่นๆ ต่อไป

ความหมายของนิทานอุทาหรณ์

นิทานอุทาหรณ์ เป็นคำที่เกิดจากการประสมคำสองคำ ระหว่างคำว่า นิทานกับอุทาหรณ์ คำว่า นิทาน หมายถึง เรื่องที่เล่ากันมา เช่น นิทานชาดก, นิทานอีสป เรื่องเหตุ เช่น โรคนิทาน, เรื่องเดิม เช่น วัตถุนิทาน (ป.) นิทานวณะ ส่วนคำว่า อุทาหรณ์ หมายถึง ตัวอย่างที่ยกขึ้นมาอ้างให้เห็นสิ่งที่กล่าวถึงหรือเรื่องที่ยกขึ้นมาเทียบเคียงเป็นตัวอย่าง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. 2546 : 588) นิทานเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เพื่อความสนุกสนานเบิกบานใจ ผ่อนคลายความตึงเครียดหรือเสริมศรัทธาในศาสนา เทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นคติเตือนใจและช่วยอบรมบ่มนิสัย นอกจากนี้ยังมีความหมายว่า เรื่องเล่าที่มนุษย์ผูกเรื่องขึ้นด้วยภูมิปัญญาโดยส่วนใหญ่จะถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ เนื้อเรื่องก็มีหลากหลาย และใช้เล่าเพื่อจุดประสงค์ต่างกันตามโอกาส และสภาพแวดล้อม (ศิราพร จิตะฐาน, 2523 : ความนำ) นิทานจึงมีคำใช้เพื่อการเล่าเรื่องที่เน้นความสนุกสนาน หรือบางครั้งก็เน้นการแทรกคติสอนใจไปด้วย

ประวัติความเป็นมาของนิทาน

นิทานเกิดจากจินตนาการที่เป็นภาพสะท้อนความเป็นจริงทางสังคม เนื้อหาของนิทานมักจะเลือกหยิบยกเอาแง่มุมที่เป็นปัญหาในสังคมมาเป็นแก่นเรื่อง และทำหน้าที่แก้ปัญหาดังใจให้คนในสังคม (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2528:58-59) ป่อเกิดของนิทานนั้นอาจเกิดจากชาดกหรือตำนานที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ลูกหลานฟัง ซึ่งความประสงค์ของการยกนิทานต่างๆ ขึ้นมานั้นเพื่อเป็นการให้ความเพลิดเพลิน ไปพร้อมกับการอบรมบ่มนิสัยของกุลบุตรกุลธิดาให้อยู่ในโอวาท มีความประพฤติดีงาม เพราะเนื้อหามักจะแฝงไว้ด้วยคติสอนใจ มีอุทาหรณ์ประกอบด้วย คนโบราณจึงมักใช้นิทานเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนเด็ก เพราะทำให้ผู้ฟังได้รับความสนุกเพลิดเพลิน ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นผลของการทำชั่วและการทำความดี ว่าเป็นอย่างไร (ทวิ มุขระโกษา และสมชัย หงษ์ทองคำ. 2520 : บทนำ) การเล่านิทานมีจุดมุ่งหมาย 2 ประการ คือ เล่าเพื่อ

ความเพิดเพลิน และเล่าเพื่อเป็นคติสอนใจ การเล่าเพื่อความเพิดเพลินมีเนื้อเรื่องสนุกสนาน มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับบอภินิหารหรือผจญภัย ส่วนการเล่าเพื่อเป็นคติสอนใจ มีวัตถุประสงค์เบื้องต้นเพื่อเป็นอุทาหรณ์ และเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นแง่คิดและคติธรรม บางครั้งผู้เล่านิทานเพื่อเป็นคติสอนใจ มีความเห็นว่าเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน จะช่วยให้ผู้ฟังสนใจนิทานยิ่งขึ้น จึงแต่งเติมเรื่องให้สนุกสนานเพิดเพลินมากขึ้น ลักษณะของนิทานสองประเภทนี้จึงสับสนปนเปกัน บางครั้งทำให้ยากแก่การชี้เฉพาะลงไปว่าเรื่องใดเป็นนิทานอุทาหรณ์ เรื่องใดเป็นเพียงนิทาน จึงสรุปได้ว่าไม่ว่าเรื่องเล่าประเภทใดก็ตามหากมีคติธรรมแฝงอยู่มาก จะจัดเข้าไ้เป็นนิทานอุทาหรณ์

ลักษณะนิทานอุทาหรณ์

ลักษณะนิทานอุทาหรณ์ จำแนกตามวัตถุประสงค์ของการเล่า ดังนี้

1. เป็นการเล่าเพื่อยกเป็นตัวอย่างและเป็นคติสอนใจแก่ผู้ฟัง
2. เป็นนิทานที่มีเพียงสั้นๆ คือเรื่องที่พิสูจน์ความจริงและเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งในอดีตเป็นเหตุการณ์พิเศษที่ได้เป็นปกติวิสัยของตัวละคร
3. เป็นนิทานที่ผู้เล่ายกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอาจเป็นเช่นเดียวกับเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตก็ได้
4. เป็นเรื่องในอดีตเหมือนตัวอย่างจากเหตุการณ์

โดยทั่วไปนิทานอุทาหรณ์มีมากกว่าการแฝงคติธรรม เพียงแต่วัตถุประสงค์หลักในการเล่านิทานอุทาหรณ์คือการนำเรื่องที่เล่ามายกเป็นตัวอย่างและเป็นคติสอนใจแก่ผู้ฟัง เมื่อถือตามเกณฑ์นั้น นิทานทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นนิทานมุขตลก นิทานวีรบุรุษ หรือนิทานชีวิต ก็อาจจัดเป็นนิทานอุทาหรณ์ได้ ถ้าผู้เล่าต้องการใช้สอนคติธรรม นิทานอุทาหรณ์ จะมีลักษณะของเรื่องในอดีตเหมือนตัวอย่างดังเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการเล่าเพื่อเป็นข้อเปรียบเทียบเชิงอุปมา ลักษณะของเรื่องสมมุติจึงเหมือนนิทานทั่วไป แต่มักจะมีตัวละครเป็นสัตว์เหมือนนิทานสัตว์ นิทานอุทาหรณ์มีคติสอนใจเหมือนภาษิต คตินั้นอาจจะอยู่ในบทนำของนิทาน หรือในบทสรุปของนิทาน บางครั้งก็อยู่ในคำพูดของตัวละครนั้น

เอง(กุสุมา รัชมณี. 2536 : 12-13) ในส่วนที่เกี่ยวกับนิทานอุทาหรณ์ คติธรรมน่า จะมีความหมายกว้างกว่าคติในแง่ศีลธรรมหรือจรรยา ธรรมะซึ่งตามความหมายเดิม ในคติอินเดียโบราณเป็นความปรารถนาหนึ่งของมนุษย์ที่จะมีชีวิตอยู่อย่างถูกทำนอง คลองธรรม และตามหน้าที่ของตน ธรรมะมีขอบเขตกว้างจนครอบคลุมเกือบทุกสิ่ง ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เช่น ศาสนา วิชาการ เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง หลักการดำเนินชีวิตหรือที่เรียกว่า นิติ ซึ่งเทียบทั้งทางธรรม คือ ศีลธรรมจรรยา ก็คือ การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อพิจารณานิทานอุทาหรณ์ส่วนใหญ่จะพบว่า วัตถุประสงค์หลักจะเป็นการสอนคติทางโลก แม้จะมีคติทางธรรมบ้างก็มีใช้เป็นเรื่อง สำคัญของหลักศาสนา แต่คติทางธรรมยกมาเพียงเพื่อประกอบการสอนแนวทาง ในการดำเนินชีวิตมากกว่า นอกจากนั้นพบว่า นิทานอุทาหรณ์กำเนิดขึ้นมา ในลักษณะบทเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นคำแนะนำที่ใช้กันในหมู่ชนปราชญ์และ นักปกครองมากกว่าสามัญชน จึงเป็นไปได้ว่าเป็นคำแนะนำที่แฝงเรื่องการ ปกครองไว้ตั้งแต่ต้น นิทานอุทาหรณ์ก็ยังไม่ถึงวัตถุประสงค์เดิม คือเป็นคู่มือของ นักการเมือง

นิทานอุทาหรณ์ในวรรณกรรมศาสนา

คำว่า วรรณกรรมศาสนา(Religious Literature) หมายถึง วรรณกรรมที่ เป็นการถ่ายทอดความเชื่อทางศาสนาที่สามารถเชื่อมความสมานฉันท์และสร้าง ภาพในหมู่คณะได้ เป็นการปฐมนิเทศความเชื่อเดิมๆ ถ้าเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับ พุทธศาสนาก็จะมีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือมีอิทธิพลมาจากความเชื่อทาง ศาสนา เช่น มหาชาติฉบับต่างๆ ปฐมสมโพธิกถา ไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิฉบับ ต่างๆ เป็นต้น

วรรณกรรมศาสนา ได้แก่ วรรณกรรมชาดก และวรรณกรรมตำนานพุทธ ศาสนา วรรณกรรมชาดกคือ วรรณกรรมที่พระภิกษุนำมาเทศน์ เช่น ลำมหาชาติ สุวรรณสังข์ชาดก ทำวไลยวาทพระยาคนคาก มาลัยหมื่นมาลัยแสนวรรณกรรมตำนาน พุทธศาสนา คือ วรรณกรรมที่กล่าวถึงตำนานพุทธเจดีย์ หรือแนวคิด หลักธรรม

ของศาสนาพุทธ เช่น อูรังคินิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) มูลสถาปนา (ตำนานกำเนิดโลกและจักรวาล)กาลันบมื่อส่วย (พุทธทำนายการสิ้นสุดศาสนา พ.ศ.5000)

วรรณกรรมศาสนามีประเภทและมูลเหตุในการเล่า ดังนี้

1. ประเภทของวรรณกรรมศาสนา

วรรณกรรมเป็นผลผลิตมาจากศาสนา เพราะมีพิธีกรรมหลักคำสอนที่ผู้นับถือนำไปใช้สวดอ้อนวอน สรรเสริญ รวมถึงการปฏิบัติตนตามหลักทางศาสนา จนเรียกว่าเป็นวรรณกรรมศาสนา มีทั้งเป็นมุขปาฐะ และลายลักษณ์ มีประเภท 5 ประเภท คือ

1.1 บทสวด บทอ้อนวอน บทสดุดี แต่เดิมเกิดจากการท่องจำเป็นมุขปาฐะสั่งสอนสืบต่อกันมา กระทั่งภายหลังจึงได้มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ศาสนาพุทธมีโอวาทปาติโมกข์ บทสวดสรรเสริญต่างๆ ศาสนาฮินดูมีมหากาพย์ภารตะ มหากาพย์รามายณะ ภารตคีตา เป็นต้น

1.2 คัมภีร์ศาสนา ในพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งแบ่งเป็น 3 ปิฎก คือ 1 พระวินัยปิฎก 2 พระสุตตันตปิฎก และ 3 พระอภิธรรมปิฎก แต่พุทธศาสนิกชนมีคัมภีร์มหาเวสสุ คัมภีร์ลิลิตวิตรสูตร คัมภีร์พุทธจรีต ส่วนศาสนาฮินดูได้แก่ พระเวท มีด้วยกัน 4 คัมภีร์คือ 1. ฤคเวท 2. ยชุรเวท 3. สามเวท 4. อาถรรพเวท คัมภีร์บุราณะ คัมภีร์ตันตระ และคัมภีร์ธรรมศาสตร์

1.3 ประวัติศาสดาและสาวก ในพุทธศาสนาเถรวาทมีการบันทึกประวัติศาสตร์ไว้ในพระไตรปิฎก ขณะที่ฝ่ายมหายานบันทึกไว้ในคัมภีร์พุทธจรีต วรรณกรรมประเภทนี้ต่อมาภายหลังได้มีนักปราชญ์ทางศาสนาได้บันทึกไว้มากมาย

1.4 คำสอนศาสนา มักจะแทรกในวรรณกรรมทางโลกด้วย ในประเทศไทยมีเรื่องซึ่งเกี่ยวข้องกับชาดกต่างๆ เช่น ไตรภูมิกถา ลิลิตพระลอ กามนิธ วาสสิฐี ได้ร่วมกาสาพัศตร์ เป็นต้น

1.5 คำสอนที่แสดงความรุ่งเรืองทางศาสนา วรรณกรรมประเภทนี้มักแทรกอยู่ในวรรณกรรมทั่วไป เช่น ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง นางนพมาศ โคลงนิราศหริภุญไชย ปุณณิเวทคำฉันท์ เป็นต้น

นิทานอุทาหรณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมศาสนาประเภทพระไตรปิฎก มีจำนวนมากเพราะพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่รวบรวมหลักธรรมคำสอนทั้งหมดไว้เป็นหมวดหมู่อย่างมีระเบียบเพื่อสะดวกต่อการศึกษาค้นคว้า โดยที่พระมหาเถระทั้งหลายได้นำมาสืบทอดเป็นลำดับมาด้วยวิธีแห่งมุขปาฐะในเบื้องต้น แล้วเปลี่ยนมาใช้จารึกด้วยตัวอักษรในภายหลัง

นิทานอุทาหรณ์ในพระไตรปิฎก นับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีความยาวนานต่อเนื่องมากกว่า 2,500 ปี เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์เสด็จแสดงธรรมที่ใดหรือทรงบัญญัติ วินัยข้อไหนเมื่อใดสาวกที่ได้ยินได้ฟังก็ช่วยกันจดจำไว้ แล้วถ่ายทอดสู่ศิษย์ด้วยวาจาต่อมาในศตวรรษที่ 5 สมัยของพระเจ้าอโศกมามีนัยยะ ในประเทศลังกา ระบบมุขปาฐะจึงเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. 2541 : 25)

ในพระวินัยปิฎก มีนิทานอุทาหรณ์เกิดขึ้นหลายเรื่องโดยเฉพาะคัมภีร์อาทิกรรม อันเป็นมูลเหตุแห่งการบัญญัติพระวินัยของพระภิกษุที่ได้มีการยกตัวอย่างเรื่องของภิกษุผู้ประพฤติดังละเมิดมาเป็นอุทาหรณ์ประกอบการวินิจฉัยปัญหา หรือตรวจสอบข้อเท็จจริงในแต่ละครั้ง ก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบททั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลเด่นชัดอยู่ในกรอบหรือกฎเกณฑ์สำหรับพระภิกษุจะถือปฏิบัติได้

นิทานอุทาหรณ์จะเป็นเรื่องที่มีมาแล้ว เช่น การบัญญัติพระวินัยครั้งแรกเกิดจากจะมีเหตุการณ์ที่พระภิกษุเคยกระทำผิดมาแล้ว และพระพุทธองค์ก็เคยบัญญัติข้อนั้นแล้ว ต่อมาภายหลังมีภิกษุไปกระทำผิดลักษณะคล้ายกันกับข้อที่บัญญัติไว้ซ้ำอีก พระองค์จึงยกเรื่องที่มีผู้กระทำผิดโดยมีนิทานเป็นตัวอย่าง การบัญญัติลักษณะนี้เรียกว่า อนุบัญญัติ โดยนิทาน ตัวอย่างนั้น คือ นิทานอุทาหรณ์

2. มูลเหตุและปัจจัยในการเล่านิทานอุทาหรณ์

การเล่านิทานอุทาหรณ์นั้นมีเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการเล่า เพื่อให้เกิดความสมจริง เช่น ลักษณะของการบัญญัติสิกขาบท พระองค์จะรอให้เหตุเกิดขึ้นแล้วถือเอาบุคคลผู้เป็นต้นเหตุนั้นๆ เป็นแบบหรือตัวอย่างในการบัญญัติสิกขาบท ก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทพระองค์จะทรงยกนิทานเพื่อประกอบเป็นตัวอย่าง

เพื่อความชัดเจนของลักษณะการล่องละเมิดสิกขาบทแต่ละข้อที่ถือว่าเป็นต้นเหตุ หรือมูลเหตุของเรื่องต่างๆ ในส่วนที่เป็นปัจจัยในการยกนิทานที่เป็นต้นเหตุมาแล้ว คงเนื่องมาจาก เมื่อพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมีผู้เลื่อมใสศรัทธาจำนวนมาก จนทำให้เหล่าสงฆ์สาวกเพิ่มมากขึ้น และพระสงฆ์สาวกที่เข้ามาล้วนมาจาก ต่างฐานะ ต่างตระกูล ความรู้สึกนึกคิด และการประพฤติจึงมีความแตกต่างกัน เมื่อเข้ามาสู่พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าจึงมีพฤติกรรม หรือการแสดง ความคิดเห็นขัดแย้งกับหลักธรรมบ้าง หรือเกิดการเข้าใจผิดในหลักปฏิบัติบ้าง การประพฤติผิดของภิกษุสงฆ์สาวกทั้งหลายในด้านต่างๆ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการบัญญัติสิกขาบท อันมีมูลเหตุแห่งการกระทำเป็นตัวอย่างประกอบ โดยเมื่อ สอบสวนเสร็จก็จะเล่านิทานประกอบแล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทตามเป็นข้อๆ ไป ถ้าเป็นเรื่องครั้งแรกจะเรียกว่า มูลบัญญัติดังเรื่องพระสุทิน ดังนี้ (มหามกุฏราช วิทยาลัย. 2525 : 27)

พระสุทินเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา แต่ก่อนบวชนั้นเคย มีภรรยามาก่อนแล้ว ภรรยาได้ถูกพ่อแม่ขอร้องให้ไปอ่อนนวอน พระสุทินให้สึก แต่ถูกพระสุทินปฏิเสธ นางจึงได้ชักชวน พระสุทินให้เสพเมถุนด้วย แต่พระสุทินปฏิเสธอีก จนครั้งที่สาม พระสุทินจึงตกลงและนัดแนะสถานที่ชายป่า พระสุทินเสพเมถุน กับภรรยาอยู่ถึง 3 ครั้ง จนเกิดความแปรปรวนทางจิต มีความ เศร้าหมอง จิตใจหดหู่ ซบเซา ภิกษุทั้งหลายเห็นอาการผิดปกติ จึงสอบถามจนได้ความจริง ต่างพากันกล่าวติเตียนพระสุทิน แล้วนำเรื่องดังกล่าวไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสถาม ความจริงจึงติเตียนโดยอเนกปริยาย ตรัสถึงโทษของการเสพเมถุน แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทอันเป็นปฐมปาราชิก มูลบัญญัติ

ถ้าเกิดขึ้นซ้ำที่มีความผิดสิกขาบทเดียวกัน ลักษณะการประพฤติ แตกต่างกันก็ทรงบัญญัติเพิ่มเรียกว่า อนุบัญญัติ ดังเรื่อง ลิงตัวเมีย ดังนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525 : 30)

พระภิกษุเลี้ยงลิงตัวเมียไว้ด้วยความใกล้ชิดคุ้นเคย

พระภิกษุรูปนั้นจึงได้เสพเมณกับนางลิงจนนางลิงเคยชิน อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุนั้นเข้าไปบิณฑบาต ภิกษุอื่นในวัดเข้ามาในกฎของภิกษุรูปนั้น นางลิงก็หันหลังทำนินทาให้ภิกษุอื่นได้กระทำเมณ ภิกษุอื่นเกิดความสงสัยในตัวลิง จึงได้แอบดู จึงรู้ว่าภิกษุนั้นเสพเมณกับลิงเป็นประจำ ลิงรู้และทำอาการให้เห็นเมื่อภิกษุอื่นทราบดังนั้นก็จึงนำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ได้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกภิกษุนั้นมากล่าวโทษแล้วบัญญัติข้อห้ามภิกษุเสพเมณเพิ่มเติมอีกในข้อ 1 แห่งปาราชิก เรียกว่าอนุบัญญัติ

ความมุ่งหมายของการเล่านิทานอุทานในพระวินัยปิฎกเป็นการเล่าเพื่อประกอบการอธิบายเนื้อความและลักษณะแห่งการกระทำผิดแต่ละข้อเพื่อความชัดเจนในการวินิจฉัยข้อบัญญัติพระวินัยแต่ละหมวดแต่ละเรื่องที่เราได้โดยยกมาเฉพาะเรื่องที่ชัดเจน อาจมีเรื่องอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้ยกมาเล่าหรือกล่าวถึง ส่วนสถานการณ์และบรรยากาศในการเล่า แตกต่างกัน เพียงแต่ผู้เล่าสามารถอาศัยช่วงเวลาและสถานการณ์ต่างๆ อธิบายแบบเดียวกัน เพื่อยืนยันว่าผู้เล่าไม่ได้สร้างสถานการณ์ขึ้นมาเอง แต่เป็นตัวอย่างในอนาคต เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้น จะได้ตัดสินถูกต้องและมีนิทานอ้างอิงอีกต่อไป อาจกล่าวได้ว่านิทานอุทานที่ยกมาเพื่ออธิบายข้อสิกขาบทแต่ละข้อนั้นส่วนมากนำเอาเรื่องที่เป็นปัญหาหรือเป็นคำถามแต่ละเรื่อง ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุก็คือผู้ที่ก่อให้เกิดปัญหา ดังนั้นนิทานอุทานทุกเรื่องเป็นตัวอย่างบางตอนของเหตุการณ์ในนิทาน จึงถูกยกมาเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดเพื่ออธิบายข้อสิกขาบทให้ชัดเจนเท่านั้น

สรุป

นิทานอุทานเป็นนิทานตัวอย่างที่ใช้เล่าหรือเปรียบเทียบเชิงอุปมาให้เห็นแง่คิดและคติธรรมแก่ผู้ฟัง คล้ายๆ ภาษิต นิทานอุทานส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบทเปรียบเทียบ เป็นคำแนะนำที่ใช้กันในหมู่นักปราชญ์และนักปกครอง

มากกว่าสามัญชน คำแนะนำที่แฝงจะเป็นเรื่องการปกครอง วรรณกรรมศาสนา ในพระพุทธศาสนามีวรรณกรรมหลายประเภทแต่ที่เป็นหลัก คือพระไตรปิฎก ซึ่งมี พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ในพระวินัยปิฎก ปรากฏ นิทานอุทาหรณ์จำนวนมาก ใช้เล่าเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดก่อนการบัญญัติ พระวินัย มูลเหตุและปัจจัยในการเล่านิทานอุทาหรณ์ในพระวินัยปิฎก เป็นการเล่า เพื่อประกอบอธิบายเนื้อความและลักษณะแห่งการกระทำผิดแต่ละเรื่อง ส่วน สถานการณ์และบรรยากาศนั้นผู้เล่าสามารถอาศัยช่วงเวลาและสถานการณ์ต่างๆ อธิบายแบบเดียวกัน เพื่อยืนยันว่า ผู้เล่าไม่ได้สร้างสถานการณ์ขึ้นมาเองเมื่อมี เหตุการณ์เกิดขึ้นจะได้ตัดสินถูกต้องและมีนิทานอ้างอิงอีกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กุสุมา รัชชมนณี. (2525). **นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต**. นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- . (2536). **สี่สัณวรรณคดีชุดนิทานวานบอก**. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ.
- ทวี มุขธระโกษา และสมชัย หงษ์ทองคำ. (2520). **นิทานชีวิตแบบไทยไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2528). **นิทานพื้นบ้านในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 1 มหาวิภังค์ ปฐมภาค และอรรถกถา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ศิริพร ลีตะฐาน. (2523). **ทฤษฎีการแพร่กระจายนิทาน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. (2541). **พระไตรปิฎกหินอ่อน**. กรุงเทพฯ : อาทรการพิมพ์.